

A CRITICAL APPROACH FOR THE VALUES EDUCATION IN SOCIAL STUDIES**Cengiz DÖNMEZ**

Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, cdonmez@gazi.edu.tr
ORCID Numarası: 0000-0002-6509-4664

Canan AKYOL

Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, cananakyol@gazi.edu.tr
ORCID Numarası: 0000-0002-9892-0010

Received: 15.10.2017

Accepted: 14.12.2017

ABSTRACT

Values come into existence in the form of definite behavioural patterns in societies, by means of experiences and beliefs over time. Within the course of socialization, individual internalizes the values and sensations of society after having acquired them as behavioural patterns, in order to gain the sense of belonging by accommodating himself to the society. Thus, in the process of socialization, it is both significant and necessary for the values to be understood and learned accurately. Teaching values takes an important place within the scope of social studies classes as well as its being the point in question in every aspect of life. Social studies aims to enable one accommodate oneself to the globalizing world in accordance with his/her own culture; to make individuals realize life so as to raise efficient citizens who are aware of their rights and responsibilities; to enable them acquire knowledge, skills and values pertaining to social and human sciences; to provide solutions to the problems encountered, and also, to raise individuals who are able to make reasonable decisions. In line with this objective, it is required for values in social studies to have been projected to the period of education. Therefore, in the study, values included in the curricula for social studies class, the order being followed in teaching these values, practices for values education, and the association of values with family have been presented. In addition, social studies teachers are expected to have their students gain the values determined in the curriculum. If the education of values effectively in social studies class is to be mentioned, it is necessary for social studies teachers to have received values education. From this point of view, lectures given for values education at departments of social studies education in the faculties of education which raise social studies teachers have been analyzed. In the study, document analysis has been used. Data related to the study has been gathered from the curricula relevant to social studies class for the 4th, 5th, 6th and 7th grades and from 61 undergraduate programmes for social studies teaching which are present at the faculties of education in Turkey and Turkish Republic of Northern Cyprus in the academic year 2017-2018. Data has been analyzed by means of descriptive analysis. In consequence of the research, the quality of values education within the scope of the curricula for social studies class and departments of social studies education has been discussed, and the actions performed and unperformed as related to values education have been evaluated by a critical approach.

Keywords: Value, values education, social studies.

SOSYAL BİLGİLERDE DEĞERLER EĞİTİMİNE ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

ÖZ

Değerler, zaman içerisinde yaşantılar ve inanışlar yoluyla toplumlarda belirli davranış kalıpları şeklinde oluşmaktadır. Toplumsallaşma süreci içinde birey, topluma uyum sağlayarak aidiyet duygusu kazanmak için, toplumun değerlerini ve duygularını davranış kalıpları şeklinde öğrenip içselleştirmektedir. Dolayısıyla toplumsallaşma sürecinde değerlerin doğru anlaşılması ve öğrenilmesi gerekli ve önemlidir. Değerlerin öğretimi yaşamın her alanında söz konusu olmakla beraber sosyal bilgiler dersinde de önemli bir yer tutmaktadır. Sosyal bilgiler; küreselleşen dünyaya, kendi kültürüyle ilişkili olarak uyum sağlamayı, hak ve sorumluluklarının bilincinde olan etkin vatandaşlar yetiştirmek için bireylere hayatı öğretmeyi, sosyal ve beşeri bilimlere ait bilgi, beceri ve değerleri kazandırmayı, karşılaşılan sorunlara etkili çözüm yolları sunmayı ve mantıklı kararlar alabilen bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda sosyal bilgilerde değerler, eğitim sürecine yansıtılmış olmalıdır. Bu nedenle çalışmada sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında yer alan değerler, bu değerlerin öğretiminde izlenen sıra, değerler eğitimi uygulamaları, değerlerin aile ile ilişkilendirilmesi ortaya konmuştur. Ayrıca sosyal bilgiler öğretmenlerinden programda belirtilen değerleri öğrencilerine kazandırmaları beklenmektedir. Sosyal bilgiler dersinde değerlerin etkili bir şekilde öğretiminden bahsedilecekse, sosyal bilgiler öğretmenlerinin değerler eğitimi almış olması gerekmektedir. Buradan hareketle sosyal bilgiler öğretmeni yetiştiren eğitim fakültelerindeki sosyal bilgiler eğitimi anabilim dallarında değerler eğitimine yönelik verilen dersler incelenmiştir. Çalışmada doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Çalışma ile ilgili veriler sosyal bilgiler dersi 4., 5., 6. ve 7. sınıf öğretim programları ile 2017-2018 eğitim öğretim döneminde Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ndeki eğitim fakültelerinde bulunan 61 sosyal bilgiler öğretmeni lisans programından toplanmıştır. Veriler betimsel analiz ile çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda sosyal bilgiler dersi öğretim programları ile sosyal bilgiler eğitimi anabilim dalları kapsamında değerler eğitiminin niteliği tartışılmış, değerler eğitimine ilişkin yapılanlar ve yapılmayanlar eleştirel bir bakış açısıyla ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Değer, değerler eğitimi, sosyal bilgiler.

EXTENDED SUMMARY**Introduction**

The objective of this research is to analyze the values education in social studies from a critical approach. In accordance with this objective, the quality of values education included in the curricula of social studies class for the 4th, 5th, 6th and 7th grades and the lectures given for values education in the social studies education departments of the faculties of education have been analyzed. It is considered that evaluating the quality of values education in the curricula for social studies class and in the departments of social studies education will be useful for the researches within the scope of values education.

Method

In the research, document analysis, as one of the qualitative research methods, has been used. Data relevant to the study has been gathered from the curricula of social studies class for the 4th, 5th, 6th and 7th grades for the years 2004, 2005 and 2017, and from 61 undergraduate programmes for social studies teaching which are present at the faculties of education in Turkey and Turkish Republic of Northern Cyprus. Data has been analyzed by the method of descriptive analysis. 2004, 2005 and 2017 social studies curricula for the 4th, 5th, 6th and 7th grades have been taken into consideration under four main categories as indicated below: (1) Values included in the curriculum, (2) The order being followed in teaching values, (3) In which way the practices for values education are involved, (4) The association of values education with families. As for the lectures concerning values education which are given in the departments of social studies education, these have been stated under the name of relevant university, the title of courses and the academic term in which they have been given. In the determination of lectures for values education, it has been benefitted from course contents, information packages and bulletins which are available on the official web sites of universities.

Findings (Results)

The number of value assigned directly in 2004 and 2005 academic year curriculum for social studies class for the 4th, 5th, 6th and 7th grades is twenty. These values are mainly being fair, placing emphasis on the unity of family, independence, peace, scientificness, industriousness, solidarity, sensitiveness, honesty, aesthetics, tolerance, hospitality, liberty, placing emphasis on being healthy, respect, love, responsibility, neatness, patriotism and helpfulness. However, in 2017 academic year curriculum for social studies class for the 4th, 5th, 6th and 7th grades, eighteen values in total are involved. The values of tolerance, hospitality, placing emphasis on being healthy and neatness have been excluded from 2017 curricula, and instead of these, the values of equality and savings have been included in.

When the order of teaching values in the curricula of social studies class for the 4th, 5th, 6th and 7th grades for the academic years 2004, 2005 and 2017 is analyzed, it is seen that values are presented by making them related to the order which learning domain and gains follow.

The practices for values education in the curricula of social studies class for the 4th, 5th, 6th and 7th grades for the academic years 2004, 2005 and 2017 have been separately indicated. Accordingly, as based on the curriculum for the year 2004; under the title of “New Approaches in Values Education”, it has been pointed out that values education in schools will be able to be performed by value description, moral reasoning and value analysis approaches, as well as suggestopedia method, with its stages and examples. In addition to the approaches in values education within the scope of 2005 curricula, “teaching values by means of observation” has been also stated. In the curricula for the year 2017, the emphasis on national, moral and universal values frequently takes place. With the statement of *“It should be tried to enable students attain the statements for value included in the scope of attainments in compliance with the nature of courses in curricula, by making them feel and by making these experiential, in an implicit manner.”*, the importance of hidden curriculum in values education has been pointed out. However, the absence of any activity for values education practices, examples and definitions has been detected as a serious lack. Moreover, at the beginning of every learning domain, the value/values which will be enabled for students to be acquired has/have been specified; yet, how to make these values acquired has not been stated. As for the curricula for the years 2004 and 2005, it stands out that activities concerning the attainment of values to be given directly are involved in the activity samples.

Considering the relation of family and value education in the curricula for the 4th, 5th, 6th and 7th grades social studies class, the role of parents in value education has been indicated within the scope of the approach of “value description” in the curricula for the academic years 2004 and 2005. Also, the influence of parents on observational learning is included in “learning by observation” in the curricula for 6th and 7th grades (2005). In the curricula for the year 2017, the emphasis of family on raising individuals who recognize, adopt and turn national, moral and universal values into behaviours by internalizing these is found. It has been seen that the curriculum-family relation for values education cannot be established in all the curricula for social studies class. Considering that the process of learning values for an individual starts at birth and continues with the family, environment and school, the importance of family in values education, together with the curricula, is also understood.

When the lectures for values education in the departments of social studies education of the faculty of education are evaluated, it has been detected that optional (elective) courses for values education are provided in 28 universities of all undergraduate programs for social studies teaching in the faculties of education in Turkey and Turkish Republic of Northern Cyprus (f:61), as from the academic year 2017-2018. This case reveals a crucial deficiency in values education which is extremely important in terms of social studies. As based on this, it is obvious that social studies teachers who have to introduce the subjects of values education within their instructions have primarily their own deficiencies in this issue. And this will make the teachers' inabilities in education regarding the subject a current issue. On the other hand, courses provided for values education in undergraduate study are elective. So, this means that all prospective teachers cannot receive these courses, even in the faculties where the lecture for values education is instructed.

Conclusion and Discussion

The values of hospitality and tolerance, of the values to be given directly, which have been included in the social studies curricula for the years 2004 and 2005, but excluded from the curriculum for 2017, are not in accordance with the emphasis of “national and moral values” frequently placed in the curriculum. Although the values of justice/fairness and love are presented among 18 values involved in the curriculum for 2017 academic year, they are not within the scope of “values which are enabled to be acquired” in the attainments. The order of teaching values is included as gain-oriented and does not follow a hierarchy. But, there are some studies indicating that a hierarchy must be present in values education. In this way, learning values, since the values to be given directly will not follow a meaningless order, will get easy. That the activities and examples for values education practices are not involved in the curriculum for the year 2017 and that all the curricula fails to satisfy the establishment of value-family relation are of the lacks considered highly important. Courses and/or lectures related to values education are given in the less than half of the departments of social studies education in Turkey. Values education which are not included as a compulsory subject in undergraduate studies are taught as elective course. The lectures for values education which are presented in the departments of social studies education in the faculties of education are insufficient. As it is expected from social studies teachers to enable their students gain all the values specified in the curriculum, it is required for teachers to have received the values education. Furthermore, besides values education, it is required that teachers have also received education for concept and skills, which is of the basic foundation of the curriculum. Within this scope, sample practices of values education can be introduced by means of activities or explanations in curricula. Activities in which families/parents are involved in the process can be allowed for. Researches concerning the effect of hierarchy in values education on success can be carried out. Courses of concept and skill education are also included in the curriculum for social studies teaching, as well as the courses for values education.

GİRİŞ

İnsan toplumsal bir varlık olduğu için sosyal hayattan kopuk yaşayamaz. Toplumsallaşma sürecinde birey, topluma uyum sağlayarak aidiyet duygusu kazanmak için, toplumun yaşayışını, davranışlarını, düşüncelerini, duygularını, değerlerini öğrenerek içselleştirmektedir. Değerler, toplumsal kuralların dayanak noktalarındandır. Dolayısıyla bireyin düşüncelerini şekillendirmede, davranışlarına yön vermede etkili olan değerlerin doğru anlaşılması ve öğrenilmesi gerekli ve önemlidir.

Değer sözcüğü Osmanlıcada “kıymet”, “bahâ”, “cevher”, “sıdk”; Fransızcada “valeur”; Almandaca “wert”; İngilizcede “value”, “worth”; İtalyancada “valore” sözcükleriyle belirtilmiştir. Etimolojik bakımdan Türkçede *karşılık olmayı* ifade eden *değmek* kökünden türetilmiş olup, *bir şeye biçilen karşılık* anlamına gelmektedir (Hançerlioğlu, 1985: 275). Türk Dil Kurumu (www.tdk.gov.tr, 2017) tarafından değer: (1) Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet, (2) Üstün nitelik, meziyet, kıymet, (3) Üstün, yararlı nitelikleri olan kimse, (4) Kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey, (5) Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü şeklinde tanımlanmaktadır.

Değer kavramı ülkeden ülkeye, kültürden kültüre, hatta kişiden kişiye göre farklılık göstermektedir. Değer tanımlarında “iyi”, “istenilen”, “olumlu” ve “kötü”, “istenilmeyen”, “olumsuz” yönler vurgu yapılmaktadır. Frolov (1997: 98), değerlerin doğa ve toplum fenomenlerinde yatan iyi, kötü, güzel, çirkin, olumlu, olumsuz anlamlarını gösteren toplumsal kabul görmüş değerlendirmeler olduğunu belirterek, ideal ve arzu edilen davranış biçimlerini ifade eden üst düzey kavramlar veya bireylere iyi ve kötü davranışlar konusunda yol gösteren genel ilkeler olduğuna dikkat çekmektedir. Halstead ve Taylor (2000: 169) tarafından değer, davranışları genel olarak yöneten temel inançlar ve ilkeler, belirli eylemlerin iyi ya da istendik olarak değerlendirildiği standartlar şeklinde ifade edilmektedir. Değer, bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inançtır (Güngör, 2000: 27). Değer, davranışa yön veren veya karar vermede etkili olan ya da inançların ve eylemlerin değerlendirilmesi ve kişisel bütünlük ve kimlikle yakından bağlı olan ilkeler, temel inançlar, idealler, standartlar veya hayat görüşüdür (Halstead, 1996: 5). Değerler, değer yargısı için standartlar ve ilkelerdir. Bunlar insanlar, nesnelere, fikirler, eylemler ve durumlar gibi şeyleri iyi, yararlı, istenen ya da kötü, önemsiz, aşağı bulduğumuz ölçütlerdir (Shaver ve Strong, 1976: 15).

Değerin “tercih” yönüne de vurgu yapılmaktadır. Rokeach (1973: 5)’a göre değer, belirli bir davranış biçimi veya sonucun, karşıt bir davranış biçimi veya sonuca göre kişisel ya da toplumsal olarak tercih edildiği kalıcı bir inançtır. Hayata bakış açısını ve amaçları belirleyen, alınan kararları etkileyen, inançları yansıtan ve prensipleri oluşturan bir tercihtir (Aktepe ve Yel, 2009). Ülken (2016: 198), değer her şeyden önce bir varlığın tespitine dayandığını ve ancak sezgi yoluyla kavranabileceğini açıklamaktadır. Değer, bir duyum ya da duygu şeklinde sezgi ile elde edilir. Değerler sezgi ile kavrandıktan sonra kavramlarla ve önermelerle ifade edilir.

2004 ve 2005 sosyal bilgiler dersi 4., 5., 6. ve 7. sınıf öğretim programlarında Özgüven (1999) tarafından yapılan değer tanımlamasına yer verilmiş, değer; *“bir sosyal grup veya toplumun kendi varlık, birlik, işleyiş ve devamını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli oldukları kabul edilen ortak düşünce, amaç, temel ahlâkî ilke ya da inançlar”* olarak ifade edilmiştir. Programlarda değerlerin özellikleri şu şekilde sıralanmaktadır:

- Değerler toplum veya bireyler tarafından benimsenen birleştirici olgulardır.
- Toplumun sosyal ihtiyaçlarını karşıladığına ve bireylerin iyiliği için var olduğuna inanılan ölçütlerdir.
- Bilinç, duygu ve heyecanları ilgilendiren yargılardır.
- Bireyin bilincinde yer alan ve davranışını yönlendiren güdülerdir.
- Normlardan daha genel ve soyut nitelikte olan değerler, normları kapsamaktadır (MEB, 2004; 2005).

Akbaş (2004: 60), kişinin kendine ve topluma yarar sağlayan, sonucu olumlu olan, kişiyi mutlu eden, huzur getiren, kendi için iyi olan şeyleri, çocuğa veya toplumun diğer üyelerine aktardığını ifade etmektedir. İnsanların birlikte insanca yaşamasını sağlamak için barış, sevgi, saygı, adalet, hoşgörü gibi değerlerin toplumun tüm üyelerine kazandırılması gereklidir. Günümüzde insanlar karmaşıklaşan değerlerin hızla değişen dünyası ile karşı karşıyadır. Toplumda artan şiddet olayları ve çatışma ortamları değerler eğitime olan ilgiyi artırmıştır. Değerlerin öğretiminin aileden başlayarak çevre ve okul ile devam ettiği göz önünde bulundurulduğunda, değerlerin öğretim programlarında, ders kitaplarında ve okul ortamında ele alınması zorunludur. Ulusoy ve Dilmaç (2016: 57), değerlerin sınıflarda açık bir şekilde, okulun ve toplumun etkinlikleri, ilişkileri aracılığıyla öğretildiğini aktarmaktadır. Okullardaki temel değerler insanların iletişim kurma, bir arada çalışma, karar verme süreçlerini etkiler. Bu temel değerler okul politikasına yansıtılmaktadır. Okullarda değer eğitiminden büyük ölçüde sorumlu olan kişilerden biri öğretmenlerdir. Öğretmenler;

- Model olmalı,
- Sınıf içinde ortak bir sosyal doku oluşturmalı,
- Her öğrenciye sorumluluk vermeli, öğrencilerin ahlaki gelişimine yardımcı olmalı,
- Öğrencileri cesaretlendirerek ya da cezalandırarak değerleri empoze etmeli,
- Öğrencilere karar verme imkânı tanımalı,
- Paylaşım fırsatı vermeli,
- Ortaklaşa çalışmaya teşvik etmeli,
- Tartışma ve paylaşma ortamı sağlamalı (Tyree, Vance ve Mejunkin, 1997'den aktaran Dilmaç, 1999: 23),
- Kendini bilme ile ilişkili olarak soru sormaları için yönlendirmelidir (Goldbecker, 1976'dan aktaran Dilmaç, 1999: 23).

Değerler eğitimi, değerlerle ilgili bilgilerin öğretilmesinin yanında, öğrencilerin kişisel ve sosyal gelişimi ile topluma karşı sorumluluk bilinci kazanmalarına katkı sağlayan ve hayat boyu devam eden gelişimsel bir süreçtir (Ulusoy ve Arslan, 2016: 7; Ay, 2015: 259). Her toplum kendi değerlerini bilen, tanıyan, yaşayan ve yaşatan

bireyler yetiştirmeyi arzular (Ulusoy ve Arslan, 2016: 7). Değerler eğitimine ihtiyaç duyulma nedenleri şöyle sıralanabilir:

- Değerler eğitimine öncelikli olarak ihtiyaç duyulmaktadır. Gençlerin kendilerine ve çevrelerine verdikleri zararlar artmakta, gençler insanlığın refahına kayıtsız kalmaktadırlar. Bu durum ahlaki ve manevi anlamda yenilenmeyi gerekli kılmaktadır.
- Değerlerin aktarımı geçmişten günümüze dek uygarlığın bir görevi olarak görülmüştür. Toplumlar varlıklarını devam ettirmek, toplumsal çözümlerden korunmak, tüm üyelerinin insani gelişimini desteklemek için değerler eğitimine ihtiyaç duymaktadır.
- Değer çatışmalarının yaşandığı toplumlarda bile belirli etik ilkeler bulunmaktadır. Çokkültürlü toplumlarda toplumsal yapıdaki çeşitliliğe rağmen herkes tarafından paylaşılan adalet, dürüstlük, nezaket, demokratik süreç ve gerçekliğe saygı gibi ortak değerler vardır.
- Demokrasi, değerler eğitimine özel bir gereksinim duyar. Çünkü demokraside bireyler başkalarının haklarını ve kamu yararını gözetmek, demokratik vatandaşlığın sorumluluklarını yerine getirmek zorundadır.
- Değerlerden yoksun bir eğitimden söz edilemez. Öğretmen ve diğer yetişkinlerin öğrencilere davranışları, müdürün öğretmenlere davranışı, öğrencilerin birbirlerine ve okul personeline davranışları gibi okuldaki her unsur, değerleri işaret etmektedir (Lickona, 1991'den aktaran Çengelci, 2010: 4-5).

Bishop (1993: 7), değerler eğitiminin etkili bir şekilde gerçekleştirilmesi için program uygulama önerileri sunmaktadır. Bu öneriler şöyledir:

1. Okul temelli değerler eğitimi programı birtakım noktalara önem verecek nitelikte olmalıdır. Bu doğrultuda her okulun şu sorulara yanıt vermesi gerekir:
 - a) Programa katılım sağlanacak mı?
 - b) Ebeveynler nasıl dâhil edilecek?
 - c) Hangi değerler ele alınacak?
 - d) Program nasıl uygulanacak?
 - e) Okul yönetim kuruluna nasıl rapor verilecek?
2. Her değer, ortak öğretim ve anlayış için tanımlanmalıdır.
3. Yerel topluluklar değerler eğitimi programına dâhil edilecek değerler için önerilerde bulunabilir.
4. Değerler eğitimi programı önerisi yasalara aykırı olmamalıdır.
5. Değer eğitimi programına katılan öğrencilerin ebeveynlerine hangi değerlerin öğretileceğine ve bunların hangi derslerde verileceğine ilişkin bilgi verilmelidir.

Değerler eğitimi yaşamın her alanında söz konusu olmakla beraber sosyal bilgiler dersinde de önemli bir yer tutmaktadır. Sosyal bilgiler; küreselleşen dünyaya, kendi kültürüyle ilişkili olarak uyum sağlamayı, hak ve sorumluluklarının bilincinde olan etkin vatandaşlar yetiştirmek için bireylere hayatı öğretmeyi, sosyal ve beşeri

bilimlere ait bilgi, beceri ve değerleri kazandırmayı, karşılaşılan sorunlara etkili çözüm yolları sunmayı ve mantıklı kararlar alabilen bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Erden (tarihsiz)'in belirttiği gibi sosyal bilgiler, öğrencilerin iyi ve sorumlu vatandaşlar olarak yetişmesi için sosyal bilimler disiplinlerinden seçilen bilgiler üzerine temellenerek, toplumsal yaşamla ilgili temel bilgi, beceri, tutum ve değerlerin kazandırıldığı çalışma alanı olarak görülmektedir. Etkili bir sosyal bilgiler eğitimi için eğitim ve öğretimin anlamlı, bütünleştirici, değer temelli, ilgi çekici ve aktif olması gerekir. Eğitim ve öğretimin değer temelli olması için sosyal bilgiler programında konuların etik boyutlarının göz önünde bulundurulması, tartışmalı konuların ele alınması, kamu yararını ve demokratik değerleri gözetilen alanların yer alması sağlanmalıdır (National Council for the Social Studies, 2016). Değer temelli, etkili bir sosyal bilgiler eğitimi için sosyal bilgiler dersi öğretim programlarındaki değerlerin neler olduğunun, bu değerlerin öğretiminde izlenen sıranın, değerler eğitimi uygulamalarının, değerlerin aile/veli ile ilişkilendirilmesinin nasıl yer aldığına ortaya konması önemlidir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinden de programda belirtilen değerleri öğrencilerine kazandırmaları beklenmektedir. Sosyal bilgiler dersinde değerlerin etkili bir şekilde öğretiminden bahsedilecekse, sosyal bilgiler öğretmenlerinin değerler eğitimi almış olması gerekmektedir. Dolayısıyla sosyal bilgiler öğretmeni yetiştiren eğitim fakültelerindeki sosyal bilgiler eğitimi anabilim dallarında değerler eğitimine yönelik verilen derslerin belirlenmesi de önem taşımaktadır. Sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında yer alan ve sosyal bilgiler eğitimi anabilim dallarında verilen değerler eğitiminin incelenmesinin, değerler eğitimi ile ilgili çalışmalara yararlı olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle bu araştırmanın amacı sosyal bilgilerde değerler eğitiminin eleştirel bir bakış açısıyla incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda 2004, 2005 ve 2017 sosyal bilgiler dersi 4., 5., 6. ve 7. sınıf öğretim programlarında yer alan değerler eğitiminin niteliği ve eğitim fakültelerinin sosyal bilgiler eğitimi anabilim dallarında değerler eğitimine yönelik verilen dersler irdelenmiş ve bu kapsamda şu sorulara yanıt aranmıştır:

- 2004, 2005 ve 2017 sosyal bilgiler dersi 4., 5., 6. ve 7. sınıf öğretim programlarında yer alan değerler nelerdir?
- 2004, 2005 ve 2017 sosyal bilgiler dersi 4., 5., 6. ve 7. sınıf öğretim programlarında yer alan değerlerin öğretiminde nasıl bir sıra izlenmektedir?
- 2004, 2005 ve 2017 sosyal bilgiler dersi 4., 5., 6. ve 7. sınıf öğretim programlarında değerler eğitimi uygulamaları ne şekilde yer almaktadır?
- 2004, 2005 ve 2017 sosyal bilgiler dersi 4., 5., 6. ve 7. sınıf öğretim programlarında değerler eğitimi ve aile/veli ilişkisi nasıl ele alınmaktadır?
- Eğitim fakültelerinin sosyal bilgiler eğitimi anabilim dallarında değerler eğitimine ilişkin verilen dersler nelerdir?

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılan olgulara ilişkin bilgiler içeren yazılı materyallerin analizidir. Dokümanlar, nitel araştırmalarda etkili olarak kullanılması gereken (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 217-218) ve çağdaş toplumlarda her kuruluşun alan araştırmasına da katkı sağlayacak şekilde hazırladıkları materyaller olarak (Patton, 2014: 293) önemli bilgi kaynaklarıdır.

Veri Toplama Araçları

Çalışma ile ilgili veriler 2004, 2005 ve 2017 sosyal bilgiler dersi 4., 5., 6. ve 7. sınıf öğretim programları ile 2017-2018 eğitim öğretim döneminde Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)'ndeki eğitim fakültelerinde bulunan 61 sosyal bilgiler öğretmenliği lisans programından toplanmıştır. 2004, 2005 ve 2017 sosyal bilgiler dersi öğretim programları, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'ndan elde edilmiştir. Araştırmada kullanılacak dokümanlardan önemli olanların ve veri kaynağı olarak kullanılacakların seçimi araştırma problemi ile yakından ilgilidir. Eğitimle ilgili bir araştırmada ders kitapları, program yönergeleri, eğitimle ilgili resmi belgeler ve diğer dokümanlar veri kaynağı olarak kullanılabilir (Bogdan ve Biklen, 1992; Goetz ve LeCompte, 1984'ten aktaran Yıldırım ve Şimşek, 2013: 218). Sosyal bilgiler öğretmenliği lisans programlarına ise üniversitelerin kurumsal internet sitelerinde yer alan ders programlarından, ders kataloglarından, ders içeriklerinden, bilgi paketlerinden ve duyurulardan ulaşılmıştır. Ağ sayfaları, dosya transfer protokolü yoluyla mevcut raporlar ve elektronik yazılar, elektronik veri kaynağı olarak kabul edilmektedir. Sanal ortamda çevrim içi doküman ve eserler her zaman yeni bir nitelik kazanabilir. Bu nedenle bugün var olan ve alıntı yapılan bir ağ sayfasının bir sonraki gün olmayabileceği ya da içeriğinin değişmiş olabileceği unutulmamalıdır (Merriam, 2013: 149; 151).

Verilerin Analizi

Veriler betimsel analiz ile çözümlenmiştir. Betimsel analizde elde edilen veriler, önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 256). Bu bağlamda, 2004, 2005 ve 2017 sosyal bilgiler dersi 4., 5., 6. ve 7. sınıf öğretim programları:

- Programda yer alan değerler,
- Değerlerin öğretilmesinde izlenen sıra,
- Değerler eğitimi uygulamalarının nasıl yer aldığı,
- Değerler eğitimi ve aile/veli ilişkisinin nasıl yer aldığı olmak üzere dört tema altında değerlendirilmiştir.

Sosyal bilgiler eğitimi anabilim dallarındaki değerler eğitimine ilişkin dersler ise ilgili üniversite, dersin adı ve verildiği yarıyıl kapsamında sunulmuştur. Araştırmanın geçerliğini ve güvenilirliğini sağlamak için öğretim programlarından elde edilen veriler betimsel bir yaklaşımla doğrudan sunulmuştur. Verilerin analizinde araştırmaya bir başka alan uzmanı dâhil edilerek ulaşılan sonuçlar teyit edilmiştir. Araştırmanın etik boyutunda ise sosyal bilgiler dersi öğretim programlarından oluşan yazılı dokümanlar ile sosyal bilgiler öğretmenliği lisans programları herkesin incelemesine açıktır.

BULGULAR

2004, 2005 ve 2017 Sosyal Bilgiler Dersi 4., 5., 6. ve 7. Sınıf Öğretim Programlarında Yer Alan Değerler

Tablo 1. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarında Yer Alan Değerler

Öğretim Programları	Değerler
2004 (4. ve 5. sınıf), 2005 (6. ve 7. sınıf)	Adil Olma, Aile Birliğine Önem Verme, Bağımsızlık, Barış, Bilimsellik, Çalışkanlık, Dayanışma, Duyarlılık, Dürüstlük, Estetik, Hoşgörü, Misafirperverlik, Özgürlük, Sağlıklı Olmaya Önem Verme, Saygı, Sevgi, Sorumluluk, Temizlik, Vatansızlık, Yardımseverlik
2017 (4., 5., 6. ve 7. sınıf)	Adalet, Aile Birliğine Önem Verme, Bağımsızlık, Barış, Bilimsellik, Çalışkanlık, Dayanışma, Duyarlılık, Dürüstlük, Estetik, Eşitlik, Özgürlük, Saygı, Sevgi, Sorumluluk, Tasarruf, Vatansızlık, Yardımseverlik

Tablo 1'e göre 2004 ve 2005 sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında 20 değer verilmiştir. Buna göre 4., 5., 6. ve 7. sınıfta verilen değerler aynıdır. Ancak her sınıfta öğrenme alanlarıyla ilişkili olarak doğrudan verilecek değerler farklılaşmaktadır. 2017 sosyal bilgiler dersi öğretim programında ise 18 değer yer almaktadır. Burada da 4., 5., 6. ve 7. sınıfta verilen değerler aynı olmakla beraber her sınıfta öğrenme alanlarıyla ilişkili olarak edinilmesi sağlanacak değerler değişmektedir. 2004 ve 2005 ile 2017 programları karşılaştırıldığında, 2017 programından hoşgörü, misafirperverlik, sağlıklı olmaya önem verme ve temizlik değerlerinin çıkartıldığı; programa eşitlik ve tasarruf değerlerinin eklendiği dikkat çekmektedir. 2004 ve 2005 programlarında adil olma olarak geçen değer, 2017 programında adalet olarak değiştirilmiştir. Ayrıca 2004 ve 2005 programlarında özgürlük değeri yer almakta ancak öğrenme alanlarına bakıldığında doğrudan verilecek değerler arasında özgürlük yer almamaktadır. Özgürlük ile ilişkili olarak 6. sınıfta "hak ve özgürlüklere saygı" değeri bulunmaktadır. 2017 programında ise adalet ve sevgi değerleri yer almakta ancak öğrenme alanlarında doğrudan verilecek değerler arasında görülmemektedir.

2004, 2005 ve 2017 Sosyal Bilgiler Dersi 4., 5., 6. ve 7. Sınıf Öğretim Programlarındaki Değerlerin Öğretim Sırası

Sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında değerler, öğrenme alanları ve kazanımların izlediği sırayla ilişkilendirilerek, doğrudan verilecek ve öğrencilere kazandırılacak değerler olarak ele alınmaktadır. Değerlerin öğretiminde hiyerarşik bir sıra izlenmediği ve değerlerin konu odaklı verildiği göze çarpmaktadır.

Tablo 2. Sosyal Bilgiler Dersi Öğrenme Alanlarına Göre Doğrudan Verilecek Değerler

4. SINIF				5. SINIF			
2004 Öğrenme Alanı	Değerler	2017 Öğrenme Alanı	Değerler	2004 Öğrenme Alanı	Değerler	2017 Öğrenme Alanı	Değerler
Birey ve Toplum	Duygu ve Düşüncelere Saygı, Hoşgörü	Birey ve Toplum	Saygı, Sorumluluk	Birey ve Toplum	Sorumluluk	Birey ve Toplum	Bilimsellik, Aile Birliğine Önem Verme, Sorumluluk
Kültür ve Miras	Türk Büyüklerine Saygı, Aile Birliğine Önem Verme, Vatansızlık	Kültür ve Miras	Aile Birliğine Önem Verme, Kültürel Mirasa Duyarlılık, Vatansızlık	Kültür ve Miras	Estetik	Kültür ve Miras	Estetik, Kültürel Mirasa Duyarlılık
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Doğa Sevgisi	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Doğal Çevreye Duyarlılık	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Doğal Çevreye Duyarlılık	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Doğal Çevreye Duyarlılık, Dayanışma
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Temizlik, Sağlıklı Olmaya Önem Verme	Bilim, Teknoloji ve Toplum	Bilimsellik, Doğal Çevreye Duyarlılık	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Çalışkanlık	Bilim, Teknoloji ve Toplum	Dürüstlük, Çalışkanlık, Bilim Etiği
Bilim, Teknoloji ve Toplum	Bilimsellik	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Sorumluluk, Tasarruf	Bilim, Teknoloji ve Toplum	Akademik Dürüstlük	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Sorumluluk
Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler	Yardımsızlık	Etkin Vatandaşlık	Sorumluluk, Bağımsızlık	Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler	Dayanışma	Etkin Vatandaşlık	Özgürlük, Bağımsızlık
Güç, Yönetim ve Toplum	Bağımsızlık	Küresel Bağlantılar	Kültürel Mirasa Duyarlılık, Saygı	Güç, Yönetim ve Toplum	Adil Olma, Bayrağa Ve İstiklâl Marşı'na Saygı	Küresel Bağlantılar	Kültürel Mirasa Duyarlılık
Küresel Bağlantılar	Misafirperverlik	-	-	Küresel Bağlantılar	Tarihsel Mirasa Duyarlılık	-	-
6. SINIF				7. SINIF			
2005 Öğrenme Alanı	Değerler	2017 Öğrenme Alanı	Değerler	2005 Öğrenme Alanı	Değerler	2017 Öğrenme Alanı	Değerler
Birey ve Toplum	Bilimsellik	Birey ve Toplum	Dayanışma, Yardımsızlık	Birey ve Toplum	Farklılıklara Saygı	Birey ve Toplum	Özgürlük, Sorumluluk
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Doğal Çevreye Duyarlılık	Kültür ve Miras	Kültürel Mirasa Duyarlılık	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Vatansızlık	Kültür ve Miras	Kültürel Mirasa Duyarlılık, Estetik
Kültür ve Miras	Kültürel Mirasa Duyarlılık	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Vatansızlık, Doğal Çevreye Duyarlılık	Kültür ve Miras	Estetik	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Özgürlük
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Sorumluluk	Bilim, Teknoloji ve Toplum	Bilimsellik	Bilim, Teknoloji ve Toplum	Bilimsellik	Bilim, Teknoloji ve Toplum	Bilimsellik, Özgürlük
Küresel Bağlantılar	Yardımsızlık	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Vatansızlık, Doğal Çevreye Karşı Duyarlılık, Sorumluluk	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Dürüstlük	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Dayanışma, Dürüstlük, Çalışkanlık

Tablo 2 (devam)

Güç, Yönetim ve Toplum	Hak ve Özgürlüklere Saygı	Etkin Vatandaşlık	Eşitlik	Güç, Yönetim ve Toplum	Adil Olma	Etkin Vatandaşlık	Barış
Bilim, Teknoloji ve Toplum	Çalışkanlık	Küresel Bağlantılar	Kültürel Mirasa Duyarlılık	Küresel Bağlantılar	Barış	Küresel Bağlantılar	Barış, Saygı

Tablo 2’de, öğretim programlarında her sınıfta ve öğrenme alanında kazandırılması amaçlanan değerler belirtilmiştir. Buna göre 2004 ve 2005 programlarında:

4. sınıfta doğrudan verilecek değerler sırasıyla şunlardır: Duygu ve düşüncelere saygı, hoşgörü, Türk büyüklerine saygı, aile birliğine önem verme, vatanseverlik, doğa sevgisi, temizlik, sağlıklı olmaya önem verme, bilimsellik, yardımseverlik, bağımsızlık, misafirperverlik.

5. sınıfta doğrudan verilecek değerler sırasıyla şunlardır: Sorumluluk, estetik, doğal çevreye duyarlılık, çalışkanlık, akademik dürüstlük, dayanışma, adil olma, Bayrağa ve İstiklâl Marşı’na saygı, tarihsel mirasa duyarlılık.

6. sınıfta doğrudan verilecek değerler sırasıyla şunlardır: Bilimsellik, doğal çevreye duyarlılık, kültürel mirasa duyarlılık, sorumluluk, yardımseverlik, hak ve özgürlüklere saygı, çalışkanlık.

7. sınıfta doğrudan verilecek değerler sırasıyla şunlardır: Farklılıklara saygı, vatanseverlik, estetik, bilimsellik, dürüstlük, adil olma, barış.

2017 programında:

4. sınıfta edinilmesi sağlanacak değerler sırasıyla şunlardır: Saygı, sorumluluk, aile birliğine önem verme, kültürel mirasa duyarlılık, vatanseverlik, doğal çevreye duyarlılık, bilimsellik, doğal çevreye duyarlılık, sorumluluk, tasarruf, sorumluluk, bağımsızlık, kültürel mirasa duyarlılık, saygı.

5. sınıfta edinilmesi sağlanacak değerler sırasıyla şunlardır: Bilimsellik, aile birliğine önem verme, sorumluluk, estetik, kültürel mirasa duyarlılık, doğal çevreye duyarlılık, dayanışma, dürüstlük, çalışkanlık, bilim etiği, sorumluluk, özgürlük, bağımsızlık, kültürel mirasa duyarlılık.

6. sınıfta edinilmesi sağlanacak değerler sırasıyla şunlardır: Dayanışma, yardımseverlik, kültürel mirasa duyarlılık, vatanseverlik, doğal çevreye duyarlılık, bilimsellik, vatanseverlik, doğal çevreye karşı duyarlılık, sorumluluk, eşitlik, kültürel mirasa duyarlılık.

7. sınıfta edinilmesi sağlanacak değerler sırasıyla şunlardır: Özgürlük, sorumluluk, kültürel mirasa duyarlılık, estetik, özgürlük, bilimsellik, özgürlük, dayanışma, dürüstlük, çalışkanlık, barış, barış, saygı.

4. sınıfta 2004 programında 12, 2017 programında ise 14 değer vardır. 5. sınıfta 2004 programında 9, 2017 programında ise 14 değer vardır. 6. sınıfta 2005 programında 7, 2017 programında ise 11 değer vardır. 7. sınıfta 2005 programında 7, 2017 programında ise 13 değer vardır. 2004 ve 2005 programlarında 20, 2017 programında 18 değer verilmesine rağmen öğrenme alanlarına göre incelendiğinde 2017 programında her sınıfta daha fazla değer kazandırılması beklenmektedir. Dolayısıyla 2017 programında tekrarlanan değer sayısı daha fazla olup; aynı sınıf düzeyinde, aynı veya farklı öğrenme alanlarında, aynı değerlerin kazandırılmak istendiği görülmektedir.

2004, 2005 ve 2017 Sosyal Bilgiler Dersi 4., 5., 6. ve 7. Sınıf Öğretim Programlarında Değerler Eğitimi Uygulamaları

2004 ve 2005 sosyal bilgiler dersi 4., 5., 6. ve 7. sınıf öğretim programlarında, Akbaş tarafından hazırlanan "Değerler Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar" başlığı altında, okullarda değerler eğitiminin nasıl yapılacağına yönelik değerler eğitimi yaklaşımları açıklanmaktadır. Buna göre değerler eğitiminin "telkin" yönteminin yanı sıra "değer açıklama", "ahlaki muhakeme" ve "değer analizi" yaklaşımları ile yapılabileceği, aşamaları ve örnekleriyle ifade edilmiştir. 2004 programında değer açıklama yaklaşımında farklı örnekler verilmiştir. 2005 programında ise değer açıklama yaklaşımı örneklendirilmemiştir. 2004 ve 2005 programlarında ahlaki muhakeme (Kohlberg'den uyarlanan öykü) ve değer analizi ("Köpek ve Kurt" başlıklı örnek olay) ile ilgili aynı örneklere yer verilmiştir. 2005 programında, değerler eğitimi kapsamında "gözlem yoluyla değer öğretimi" de açıklanarak gözlem yoluyla öğrenmede etkinliklerin kullanımına örnekler verilmiştir.

2017 sosyal bilgiler dersi 4., 5., 6. ve 7. sınıf öğretim programında, millî, manevi ve evrensel değerler vurgusu sıklıkla yer almaktadır. "Öğretim programlarında derslerin doğasına uygun olarak kazanımlar içinde yer alan değer ifadeleri, öğrencilere hissettirilerek ve yaşantısal hâle getirilerek örtük bir biçimde kazandırılmaya çalışılmalıdır." ifadesiyle değerler eğitiminde "örtük program"a dikkat çekilmiştir. Ancak değerler eğitimiyle ilgili uygulamalara veya değerler eğitimi yaklaşımlarına yönelik herhangi bir etkinliğe, örneğe ve açıklamaya yer verilmemiştir. Ayrıca her öğrenme alanının başında öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanacak değer/değerler belirtilmiş, fakat bu değerlerin nasıl kazandırılacağına yönelik bir açıklama yapılmamıştır. Kazanımların gerçekleştirilmesinin değerlerin kazanılmasına katkı sağlayacağı yönünde bir ifade bulunmaktadır. 2004, 2005 ve 2017 programlarında değerler eğitiminde "model alarak öğrenme"ye işaret edilmektedir.

2004, 2005 ve 2017 Sosyal Bilgiler Dersi 4., 5., 6. ve 7. Sınıf Öğretim Programlarında Değerler Eğitimi ve Aile/Veli İlişkisi

Sosyal bilgiler dersi öğretim programlarının tamamında değerler eğitimine yönelik olarak program-aile/veli ilişkisinin kurulamadığı saptanmıştır. Bireyin değerleri öğrenme sürecinde, çevresini anlamlandırmaya başladığı andan itibaren, öncelikle ailede öğrenilen değerlerin çevresel faktörlerden de etkilenecek okul ile devam ettiği göz önünde bulundurulduğunda ailenin önemi anlaşılmaktadır. Bu bağlamda öğretim programları incelendiğinde, 2004 sosyal bilgiler dersi 4. sınıf "Kültür ve Miras" öğrenme alanında aile birliğine önem verme

değerinin yer aldığı görülmektedir. 2017 sosyal bilgiler dersi 4. sınıf “Kültür ve Miras” ve 5. sınıf “Birey ve Toplum” öğrenme alanlarında da aile birliğine önem verme değeri vardır.

2004 ve 2005 programlarında değer açıklama yaklaşımı içerisinde öğretmen ve velinin öğrenci üzerindeki azalan etkisi ele alınmıştır. Bu bağlamda öğretmen ve veli haricinde şarkıcı, politikacı veya sinema yıldızı gibi kişilerin öğrenci tarafından model alınabildiğinden bahsedilmiştir. 2005 programında “gözlem yoluyla öğrenme” başlığı altında sosyal davranışlarda anne-babanın model olarak öğrenmedeki etkisine değinilmiştir. Öğrencilerin ailesi veya yakınındaki kişiler dışında dünyanın herhangi bir yerinde yaşayan televizyon, sinema, spor ve müzik dünyasından birini de model alabileceği vurgulanmıştır. Gözlem yoluyla öğrenmede etkinliklerin kullanımında model analizi kapsamında aile üyelerinin model alınabileceği bir örnek yer almaktadır. 2017 programında millî, manevi ve evrensel değerleri tanıyan, benimseyen ve bunları içselleştirerek davranışa dönüştüren bireylerin yetiştirilmesinde aile, toplum, medya ve öğretim programlarının önemli bir etkisinin olduğu belirtilmiştir.

Eğitim Fakültelerinin Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dallarında Değerler Eğitimine İlişkin Dersler

Tablo 3. Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dallarında Değerler Eğitimine İlişkin Dersler

Sıra	Üniversite Adı	Dersin Adı	Dersin Verildiği Yarıyıl
1	Abant İzzet Baysal Üniversitesi	Değerler Eğitimi	5
2	Adıyaman Üniversitesi	Değerler Eğitimi	5
3	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi	İlköğretim Programı Değerlerinin Eğitimi	5
4	Akdeniz Üniversitesi	Sosyal Bilgiler Dersinde Kavram, Beceri, Değer Öğretimi	6
5	Aksaray Üniversitesi	Değer Eğitimi	8
6	Anadolu Üniversitesi	Sosyal Bilgilerde Değer Eğitimi	5
7	Ankara Üniversitesi	Sosyal Bilgilerde Değerler Eğitimi	8
8	Bartın Üniversitesi	Değerler Eğitimi	6; 8
9	Bozok Üniversitesi	Sosyal Bilgilerde Değer Öğretimi	4
10	Celal Bayar Üniversitesi	Değerler Eğitimi	4
11	Dicle Üniversitesi	Sosyal Bilgilerde Değerler Eğitimi	6
12	Doğu Akdeniz Üniversitesi	Değerler Eğitimi	8
13	Dumlupınar Üniversitesi	Değerler Eğitimi	5
14	Erciyes Üniversitesi	Sosyal Bilgilerde Değerler Eğitimi	3
15	Erzincan Üniversitesi	Karakter Eğitimi	4
16	Gazi Üniversitesi	Değerler Eğitimi	8
17	Gaziantep Üniversitesi	Değer Eğitimi	4
18	Gaziosmanpaşa Üniversitesi	Değerler Eğitimi	4
19	Karadeniz Teknik Üniversitesi	Değerler Eğitimi	5
20	Kilis 7 Aralık Üniversitesi	Sosyal Bilgiler Eğitiminde Değerler*	-
21	Marmara Üniversitesi	Değerler Eğitimine Giriş	8
22	Muş Alparslan Üniversitesi	İlköğretimde Değerler Eğitimi	4
23	Necmettin Erbakan Üniversitesi	Karakter Eğitimi	8
24	Pamukkale Üniversitesi	Sosyal Bilgiler Dersinde Kavram, Beceri ve Değerler Eğitimi	3
25	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi	8
26	Sakarya Üniversitesi	Değer ve Toplum	6
27	Siirt Üniversitesi	Sosyal Bilgiler Öğretiminde Değerler Eğitimi	8
28	Yıldız Teknik Üniversitesi	Sosyal Bilgiler Öğretiminde Değerler Eğitimi	4

* Ders kataloğunda yer almaktadır, ancak 2017 yılında açılmamıştır.

2017-2018 eğitim öğretim dönemi itibariyle Türkiye ve KKTC'deki eğitim fakültelerinin tüm sosyal bilgiler öğretmenliği lisans programları (f:61) içerisinde 28 üniversitede değerler eğitime ilişkin derslerin yer aldığı tespit edilmiştir. Yani sosyal bilgiler öğretmenliği programlarının %45,9'unda değerler eğitimi kapsamında bir ders bulunmaktadır. Bu dersler "değer eğitimi", "değerler eğitimi", "sosyal bilgilerde değerler eğitimi", "sosyal bilgilerde değer öğretimi", "sosyal bilgiler öğretiminde değerler eğitimi", "karakter eğitimi", "sosyal bilgiler dersinde kavram, beceri, değer öğretimi", "ilköğretim programı değerlerinin eğitimi", "ilköğretimde değerler eğitimi", "değerler eğitime giriş" ve "değer ve toplum" gibi isimlerle 3. yarıyıldan itibaren seçmeli ders olarak okutulmaktadır.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Öğretim programlarında yer alan değerler incelendiğinde, 2004 ve 2005 sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında olan, ancak 2017 programından çıkartılan misafirperverlik, hoşgörü, sağlıklı olmaya önem verme ve temizlik değerlerinin, programda sıklıkla yer alan "millî, manevî ve evrensel değerler" vurgusuyla uyumadığı göze çarpmaktadır. Çıkartılan bu değerlerin 2004 sosyal bilgiler dersi 4. sınıf programından olduğu belirlenmiştir. Misafirperverlik, "Küresel Bağlantılar"; hoşgörü, "Birey ve Toplum"; temizlik ve sağlıklı olmaya önem verme ise "Üretim, Dağıtım ve Tüketim" öğrenme alanlarıyla ilişkilidir. 2017 programındaki öğrenme alanı ve kazanımlarla da ilişkili olan bu değerlerin çıkartılma nedenleri anlaşılır değildir. 2017 sosyal bilgiler dersi 4. sınıf programında "Üretim, Dağıtım ve Tüketim" öğrenme alanına tasarruf; 6. Sınıf programında ise yeni olan "Etkin Vatandaşlık" öğrenme alanına ise eşitlik değeri eklenmiştir. Türk Dil Kurumu tarafından tasarruf: (1) Bir şeyi istediği gibi kullanma yetkisi, kullanım, (2) Tutum, (3) Para biriktirme, artırım olarak tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr, 2017). Bu tanımdan hareketle tasarrufun bir değer olarak verilmesi düşündürücüdür. 2004 ve 2005 sosyal bilgiler dersi 5. ve 7. sınıf programlarında "Güç, Yönetim ve Toplum" öğrenme alanlarında bulunan adil olma değeri; 2017 programında adalet olarak verilmekte, ancak öğrenme alanlarına bakıldığında hiçbir sınıfta doğrudan verilecek değerler arasında gösterilmemektedir. 2017 programına eşitlik değerinin eklenmesi olumludur. Fakat adalet öğretilmeden, kazandırılması beklenen eşitlik değeri eksik kalacaktır. Adalet kavramı, eşitlik prensibini de kapsar. Adalet ile eşitlik iç içedir. Eşitlik ve eşitsizlik, adaletli bir düzende herkes için benzer koşullarda ve düzeylerde söz konusu olacak, herkesin hak ve özgürlükleri aynı düzeyde gerçekleşecektir (Çeçen, 1975: 97). 2017 programında aynı şekilde sevgi değeri de yer almakta ancak öğrenme alanlarında gösterilmemektedir. Sevgi evreni bir arada tutan en yüce değerdir. Sevgiyle yaşamak, merhametli olmak anlamına gelir (İnsani Değerler Eğitimi Semineri, 1996'dan aktaran Kulaksızoğlu ve Dilmaç, 2000).

Sosyal bilgiler dersi öğretim programlarındaki değerlerin öğretiminde izlenen sıraya bakıldığında, değerlerin öğrenme alanları içerisindeki kazanımlarla ilişkili olarak verildiği dikkat çekmektedir. Yani değerler aşamalı bir düzende verilmeyip programda belirtilen sıra doğrultusunda konu ve kazanım dikkate alınarak sunulmuştur. 2017 programında (f:18), 2004 ve 2005 programlarından (f:20) daha az değer bulunmasına rağmen 2017 programındaki öğrenme alanlarında, 2004 ve 2005 programlarındaki öğrenme alanlarından daha fazla değer vardır. Programlarda kazandırılmak istenen bilgi, beceri ve değerler bir bütün olarak düşünüldüğünde, bir sınıf

düzeyinde aynı değerin sıkça verilmesi uygulanabilirlik noktasında mümkün gözükmemektedir. Bazı değerler farklı sınıf düzeylerinde daha çok tekrar edilirken, bazı değerlere daha az yer verilmesi, değerler eğitiminde izlenen sıranın gelişigüzel verilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Tillman (2014: LX-LXI), Yaşayan Değerler Eğitimi Programının uygulandığı bir okulda, değerler eğitimine öncelikli olarak barış konulu ünitelerden başlayıp, sonrasında saygı konulu ünitenin işlenmesini önermektedir. Bu programın uygulanmadığı bir okulda değerler eğitiminde bir sıra izlenmiyorsa, öğretmenlere programdaki değerlere odaklanmak daha kolay gelecektir. Öğrencilerin ihtiyaçları doğrultusunda belirli bir çerçevede program geliştirilmesi öğretmenler, okul veya okul sistemi için önemlidir. Fakat öğrenciler kendi sorunlarını barışçıl bir ortamda saygılı bir biçimde çözebilirse, öğretime daha fazla zaman ayrılabilir. Tillman'a göre tüm öğrenciler hatta savaş ortamındakiler bile barış dolu bir dünyaya ilgi duyduklarından barış ünitesi ilk sırada olmalıdır. Toplumlarda kalıcı bir barışın sağlanması için barış kültürünün oluşturulması esastır. Barışa yönelik farkındalık yaratmak ve barış kültürünü yerleştirmek için de barış eğitimine ihtiyaç vardır (Akyol, 2015).

2004 ve 2005 sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında değerler eğitimi uygulamalarına göre değerlerin öğretiminde çeşitli yaklaşımlardan yararlanılabilir. Bu yaklaşımlar geleneksel telkin yöntemi dışında değer açıklama, ahlaki muhakeme, değer analizi ve gözlem yoluyla değer öğretimi kapsamında ele alınan model olarak öğrenmedir. 2004 ve 2005 programlarında değerler eğitimi yaklaşımlarının ne olduğu, uygulanmasına ilişkin dikkat edilecek bazı noktalar, çeşitli etkinlik ve örnekler yer almaktadır. 2004 programında değer açıklama yaklaşımında farklı örneklerin verilmesi, yaklaşımı daha anlaşılır kılmıştır. 2005 programında da gözlem yoluyla öğrenmede kullanılan farklı etkinlikler örnek olmuştur. 2004 ve 2005 programları, sınıflara göre ayrı ayrı incelendiğinde etkinlik örneklerinde değerler eğitimiyle ilgili uygulamalar mevcuttur. 2017 programında ise değerler eğitimiyle ilgili uygulamalara veya değerler eğitimi yaklaşımlarına yönelik herhangi bir etkinliğe, örneğe ve açıklamaya yer verilmemesi büyük bir eksikliklerdir. Değerler eğitiminde öğretim programını göz önünde bulunduracak öğretmenler için program yol gösterici olmaktan uzaktır. Alanyazında değerler eğitimi etkinliklerinin yer aldığı çeşitli kaynaklar bulunmaktadır (Dönmez ve Yazıcı, 2008; Doğanay, 2012; Tillman, 2014; Yel ve Aladağ, 2014; Selanik Ay, 2016). Bilişsel gelişim dönemlerine dikkat edilerek hazırlanmış değerler eğitimi yaklaşımlarıyla ilgili etkinlik ve örnekler, eğitimciler için fikir verici ve kullanışlı olacaktır.

2004, 2005 ve 2017 sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında aile birliğine önem verme değeri bulunmasına karşın programlarda değerler eğitimi ve aile/veli ilişkisinin kurulamadığı tespit edilmiştir. 2004 ve 2005 programlarında aile vurgusu daha çok model olarak öğrenme üzerinedir. 2004 ve 2017 sosyal bilgiler dersi 4. sınıf programlarının "Kültür ve Miras" öğrenme alanında etkinlik örneği göze çarpmaktadır. Ancak programın geneline bakıldığında ailelerin sürece dâhil edilerek değerler eğitimiyle ilişkilendirilmesi yetersiz görülmüştür. Ulusoy ve Dilmaç (2016: 83), bireyin değer sisteminin gelişiminin ailede başladığını ve sosyal hayatının büyük bölümünü oluşturan okulun da bu gelişimde önemli paya sahip olduğunu belirtmektedir. Etkili değerler eğitimi için aile ve okul arasında bağlantı kurulmalıdır. Aktepe (2016: 86) değerlerin kazandırılmasında aile ve okul işbirliğinin önemini altını çizmektedir. Antalya Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından yapılan bir çalışmada ailelerin değerler eğitimi sürecine dâhil edilmesi için şunlar önerilmiştir: Çocukların ve gençlerin sağlıklı ve

topluma faydalı bireyler olarak yetişmesi, okullarda yürütülen değerler eğitimi uygulamalarının ailede devam etmesi, okul ve aile işbirliğinin sağlanmasına yönelik etkinliklere bağlıdır. Bu nedenle ailelerin değerler eğitimi çalışmalarına katılmaları ve destek vermeleri çok önemlidir. Aileler okuldaki ve sınıftaki etkinliklerde görev almalı ve sosyal etkinliklere katılım göstermelidir. Aileler değerler eğitiminde ihtiyaç duyulan materyal temininde yardımcı olmalıdır (Aktepe, 2016: 86). Değerler eğitimi ve aile ilişkisinin kurulması için öğretim programlarında okul-aile işbirliğini sağlayacak etkinliklere yer verilmesi gerektiği açıktır.

Türkiye ve KKTC'deki eğitim fakültelerinin sosyal bilgiler eğitimi anabilim dallarında (f:61) değerler eğitimine ilişkin verilen dersler incelendiğinde, sosyal bilgiler öğretmenliği programlarının yarısından fazlasında (%54,1) değerler eğitimine ilişkin bir ders bulunmadığı saptanmıştır. Bu durum sosyal bilgiler açısından son derece önemli olan değerler eğitimi konusunda önemli bir eksikliği ortaya koymaktadır. Değerler eğitimi dersi almamış öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinde etkili bir değerler eğitimi gerçekleştirip gerçekleştirilemeyeceği belirsizdir. Öte yandan değerler eğitimi, seçmeli ders olduğu için değerler eğitimi dersinin verildiği fakültelerde bile bu dersi bütün öğretmen adayları almamaktadır. Okullarda değerler eğitiminin sistemli ve etkili bir şekilde yapılabilmesi için öğretim programlarının uygulayıcıları olan öğretmenlerin, kazandırılmak istenen değerlerle ilgili kavram ve konuları özümsemeleri (Yazıcı, 2006) ve bu değerleri nasıl öğreteceklerini bilmeleri zorunludur. Sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında yapılacak değişiklikler, sosyal bilgiler öğretmenliği programlarına da yansıtılmalıdır. Aktepe (2016: 89) tarafından da belirtildiği üzere sosyal bilgiler eğitimi anabilim dallarında değerler eğitimi dersinin zorunlu veya olamıyorsa seçmeli olarak verilmesi önemlidir. Ayrıca değerler, kavramlar ve beceriler ile yakından ilişkili olduğu için sosyal bilgiler eğitimi anabilim dallarında değerler eğitiminin yanı sıra kavram ve beceri eğitimi derslerinin de okutulması önemlidir.

ÖNERİLER

- Sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında yer alacak değerler, öğretmenlerden, öğrencilerden, ailelerden, akademisyenlerden ve araştırmacılardan görüş alınarak belirlenebilir.
- Değerlerin öğretiminde hiyerarşik bir sıra izlemenin öğrenci başarısına etkisine yönelik araştırmalar yapılabilir.
- Sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında açıklamalarla, çeşitli etkinlik ve örneklerle değerler eğitimi uygulamaları gösterilebilir.
- Sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında ailelerin/velilerin sürece dâhil edildiği değerler eğitimi etkinliklerine yer verilebilir.
- Eğitim fakültelerinin sosyal bilgiler eğitimi anabilim dallarında değerler eğitimi dersleri okutulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akbaş, O. (2004). *Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Aktepe, V. (2016). Ailede Değerler Eğitimi ve Program İhtiyacı. *Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi* (77-94). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Aktepe, V. & Yel, S. (2009). "İlköğretim Öğretmenlerinin Değer Yargılarının Betimlenmesi: Kırşehir İli Örneği." *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(3): 607-622.
- Akyol, C. (2015). *Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersindeki Barış Eğitimi Algılarının İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ay, E. (2015). Sosyal Bilgilerde Değerler Eğitimi. *Sosyal Bilgiler Öğretimi* (233-262). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Bishop, C. D. (1993). *Report of the Task Force on Values in Education for the State of Arizona*. Arizona Department of Education (ERIC Document Reproduction Service No: ED 386270).
- Çeçen, A. (1975). "Hukukta Norm ve Adalet." *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 32(1): 71-115.
- Çengelci, T. (2010). *İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Gerçekleştirilmesine İlişkin Bir Durum Çalışması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Dilmaç, B. (1999). *İlköğretim Öğrencilerine İnsani Değerler Eğitimi Verilmesi ve Ahlaki Olgunluk Ölçeği ile Eğitimin Sınanması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Doğanay, A. (2012). Değerler Eğitimi. *Sosyal Bilgiler Öğretimi* (225-256). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Dönmez, C. & Yazıcı, K. (2008). *T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Konularının Öğretimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Erden, M. (Tarihsiz). *Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Ankara: Alkım Yayınevi.
- Frolov, İ. (1997). *Felsefe Sözlüğü*. Çev., Aziz Çalışlar. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Güngör, E. (2000). *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar: Ahlâk Psikolojisi, Ahlâki Değerler ve Ahlâki Gelişme*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Halstead, J. M. (1996). Values and Values Education in Schools. *Values in Education and Education in Values* (3-14). Bristol: Falmer.
- Halstead, J. M. & Taylor, M. J. (2000). "Learning and Teaching About Values: A Review of Recent Research." *Cambridge Journal of Education*, 30(2): 169-202.
- Hançerlioğlu, O. (1976). *Felsefe Ansiklopedisi* (1. cilt). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kulaksızoğlu, A. & Dilmaç, B. (2000). "İnsani Değerler Eğitimi Programı." *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12: 199-208.
- MEB. (2004). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 4-5. Sınıf Öğretim Programı*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- MEB. (2005). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 6-7. Sınıf Öğretim Programı*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.

- MEB. (2017). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı: İlkokul ve Ortaokul 4., 5., 6. ve 7. Sınıflar*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama için Bir Rehber*. Çev. Ed., Selahattin Turan. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- National Council for the Social Studies. (2016). "A Vision of Powerful Teaching and Learning in the Social Studies." *Social Education*, 80(3): 180-182.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. Çev. Ed., Mesut Bütün & Selçuk Beşir Demir. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values*. New York: Free Press.
- Selanik Ay, T. (2016). Okulda Değerler Eğitimi. *Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi (17-40)*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Shaver, J. P. & Strong, W. (1976). *Facing Value Decisions: Rationale-Building for Teachers*. Belmont, California: Wadsworth Pub. Co.
- Tillman, D. (2014). *8-14 Yaş Grubu Öğrencileri İçin Yaşayan Değerler Eğitimi Etkinlikleri*. Çev. Ed. Vedat Aktepe. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Türk Dil Kurumu (2017). Türkçe sözlük. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5a0a213057edf4.62305009 sayfasından alınmıştır.
- Ulusoy, K. & Arslan, A. (2016). Değerli Bir Kavram Olarak "Değer ve Değerler Eğitimi". *Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi (1-16)*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Ulusoy, K. & Dilmaç, B. (2016). *Değerler Eğitimi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Ülken, H. Z. (2016). *Bilgi ve Değer*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Yazıcı, K. (2006). "Değerler Eğitimine Genel Bir Bakış." *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 19: 499-522.
- Yel, S. & Aladağ, S. (2014). Sosyal Bilgilerde Değerlerin Öğretimi. *Sosyal Bilgiler Öğretimi (119-150)*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.